

Başkanlık Sistemi ve Güçlü Tek Parti Hükümeti

Doç. Dr. Zeynel Abidin Kılınç
Sakarya Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
zkilinc@sakarya.edu.tr

Özet

Bu çalışmada parlamenter, yarı-başkanlık ve başkanlık sistemleri güçlü tek parti hükümetini elde edebilme hedefi açısından çeşitli örnekler üzerinden değerlendirilmektedir.

Anahtar kavramlar: Hükümet Sistemleri, Seçim Sistemleri, Tek Parti Hükümeti.

Abstract

This study analyzes the relation between different governmental systems and electoral systems in terms of obtaining single party government.

Key Wors: Governmental Systems, Electoral Systems, Single Party Government.

GİRİŞ

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ile birlikte mevcut sistemimiz parlamenter olma vasfını yitirip daha ziyade yarı-başkanlık sistemini andırır hale gelmiştir. Yarı-başkanlık sisteminin mucidi Fransa'da cumhurbaşkanı sadece halk tarafından seçilmekle kalmaz yürütmeye dair önemli ve bazı noktalarda başbakandan daha fazla yetkiye de sahiptir (Tosun ve Tosun, 1999: 101). Mevcut anayasamızın cumhurbaşkanına vermiş olduğu yetkiler de Fransa düzeyinde olmasa da standart bir parlamenter sistemden beklenecek olandan fazladır. Cumhurbaşkanının seçimle belirlenmesi ve sahip olduğu yetkiler dikkate alınırca mevcut sistemimizin parlamenter olduğunu söyleme imkânımız kalmamıştır.¹

Siyasal sistemimizin mevcut karmaşık hali siyasal krizlere kolaylıkla sürükleyebilir. Özellikle cumhurbaşkanı ve hükümetin farklı siyasal görüşlere sahip olması durumunda yürütmenin iki kanadı arasında kriz kolaylıkla ortaya çıkar. Cumhurbaşkanı ve hükümetin farklı siyasal görüşlerden olması durumunda bir hükümet krizini önlemenin tek yolu ya cumhurbaşkanının anayasanın kendisine verdiği yetkileri gönüllü olarak kullanmayıp sembolik yetkilerle yetinip yürütme işini hükümete bırakması veya cumhurbaşkanının yetkilerini kullanırken hükümetin rıza göstermesi olabilir. Her iki ihtimal de cumhurbaşkanının ve hükümet üyelerinin kişiliğine bağlı bir durum olacağı için de daimi bir çözüm olamaz. Sonuç olarak mevcut sistemimizin potansiyel bir kriz kaynağına dönüştüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu aşamadan sonra yapılması gereken sistemimizi potansiyel kriz kaynağı olmaktan çıkaracak kurumsal düzenlemelerin yapılmasıdır. Önümüzde üç alternatif var: Birincisi, yeniden parlamenter sisteme dönmek ve cumhurbaşkanlığı makamını mümkün olduğunca sembolik yetkilerle sınırlamak. Bu durumda yürütmenin fiili sahibi hükümet olur ve kriz önlenir. İkincisi, fiilen yarı-başkanlık sistemine yaklaşan mevcut yapıyı tam olarak yarı-başkanlığa dönüştürüp cumhurbaşkanının

---

¹ Yarı-başkanlık üzerine yoğun biçimde yazan Elgie'ye göre Türkiye'de cumhurbaşkanının doğrudan seçimle belirlenmesi ile sistem yarı-başkanlık olmuştur (2011: 1).

yürütme yetkilerini artırmaktır. Üçüncüsü ise bir süredir tartışılan başkanlık sistemine geçerek cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık yetkilerini tek makamda, başkanlık makamı, toplamak. Bu üç alternatiften birincisi mevcut siyasal güç dengeleri dikkate alındığı takdirde AK Parti iktidarında mümkün değildir. Diğer alternatiflerden hangisi tercih edilirse edilsin sistem mevcut halinden daha net bir yapıya kavuşur.

Bu çalışmada parlamenter, yarı-başkanlık ve başkanlık sistemleri güçlü tek parti hükümetini elde edebilme hedefi açısından çeşitli örnekler üzerinden değerlendirilmektedir.

Parlamenter Sistem ve Güçlü Tek Parti Hükümeti

Güçlü tek parti hükümeti üretebilme imkânı açısından parlamenter sisteme yöneltilen iki temel eleştiri vardır: Birincisi, parlamenter sistem koalisyonlar nedeniyle zayıf hükümetler ve siyasal istikrarsızlığa sürükler. İkincisi ise iki başlılık eleştirisidir ve cumhurbaşkanına sembolik yetkiler dışında yetki verilmesi ve cumhurbaşkanı ve hükümetin farklı siyasal görüşlerden olduğu durumlarda karşımıza çıkan bir problemdir (Gözler, 2000: 28, 30). İlk problem parlamenter sistemi eleştirenler tarafından sistemin doğasından kaynaklanıyormuş gibi sunulur. İkincisi ise arızî bir problem olarak görülebilir. Örneğin, 1982 Anayasamız muhtemelen cumhurbaşkanları hep emekli askerlerden olacak beklentisiyle sivil irade üzerinde denetim imkânı sağlayabilmek için cumhurbaşkanlığı makamını hükümete karşı güçlendirmiştir. İlk probleme göre bu problemin çözümü parlamenter sistemin mantığına uygun biçimde rahatlıkla çözülebilir. Bu çözüm cumhurbaşkanlığı makamını sembolik yetkilerle donatmaktan ibarettir. Diğer taraftan cumhurbaşkanının sembolik yetkilerle donatıldığı bir parlamenter sistemde bile birinci problem varlığını devam ettirebilir. Bu nedenle bu bölümde parlamenter sistemin zayıf koalisyon hükümetlerine yol açtığı görüşünü ileri süren ana eleştiri analiz edilmektedir.

Parlamenter sistemlerin zayıf koalisyon hükümetlerine yol açtığı iddiası tek başına doğru değildir. Parlamenter sistem hem zayıf koalisyonlara hem de güçlü tek parti hükümetlerine imkân sağlar. Parlamenter sistem bir ülkede tek parti hükümeti ihtimalini ve siyasal istikrarı etkileyen birçok faktörden sadece bir faktördür. Kurumsal yapı olarak parlamenter sistem bağımsız değişkenden ziyade bağımlı değişken rolü oynar. Parlamenter sistemlerde tek parti ya da koalisyon hükümetlerine yol açan dolayısıyla bağımsız değişken rolü oynayan faktörler toplumsal/siyasal özellikler ve seçim sistemleridir. Bu nedenle parlamenter sistemin zayıf koalisyonlara veya tek parti hükümetine yol açma ihtimali belirli şartlara bağlıdır.

Birinci ihtimalin – koalisyon hükümeti - ortaya çıkma şartlarına bakalım: Bu ihtimalin ortaya çıkmasında ilk ve asıl şart ülkenin toplumsal parçalanmışlığıdır. Toplumsal parçalanmışlık bir toplumun temeller üzerinde uzlaşamaması olarak tarif edilir. Bunun tipik tezahürleri; anayasal ilkeler üzerinde toplumun genel olarak ittifak edememesi, sık sık sistem değişikliğine ya da anayasal değişikliğe gitme veya bu yönde yoğun talepler, ideolojik keskinlik ve çeşitliliktir. Birinci şartın siyasal alana yansımalarının tipik sonuçları çok partili sistem, hizipçilik, siyasal dilin keskin oluşu, farklı ideolojik görüşlere sahip olan partilerin/grupların birbirlerini ihanetle suçlamasıdır. Toplumsal parçalanmışlık çok sayıda siyasal partinin ortaya çıkmasına ve uzlaşmaz tutum takınmaya yol açar. Toplumsal zeminin uzlaşmaya pek elverişli olmadığı bu tür ülkelerde seçim sistemi olarak nispi temsil sistemi kullanılırsa sonuç genel olarak koalisyon hükümetleridir. Nispi temsil sistemi temsilde adaleti sağlamakla birlikte çok sayıda partinin meclise girmesine imkân sağladığı için hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edemeyebilir. Ortaya çıkacak koalisyon hükümetleri ise tek parti hükümetlerine nazaran daha kısa ömürlü olma eğilimi gösterir. Siyasal görüşleri birbirine yakın olan partilerin kuracağı koalisyonlar, görüşleri birbirine daha uzak partilerin kuracağı koalisyonlara göre daha uzun ömürlü olma ihtimaline sahipse de her iki koalisyon türü de tek parti hükümetine göre süresinden önce dağılmaya daha yatkındır.

Türk siyasi hayatının 1961-1980 devresinde nispi temsil sistemi uygulanmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yapılan 1961 Anayasası ile seçim sistemi nispi temsile dönüştürülmüş ve 1980'e

kadar uygulanmıştır. Bu dönemin tipik özellikleri toplumsal ve siyasal parçalanmışlık ve uzlaşmazlıktır. Bu nedenle yukarıda bahsedilen duruma uygun bir örnektir. 1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 yıllarında genel seçimler yapılmıştır. 1961 genel seçimlerinde CHP %36.7 oy ve 173 milletvekili, Adalet Partisi %34.8 oy ve 158 milletvekili, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi %14 oy ve 54 milletvekili, Yeni Türkiye Partisi %13.7 oy ve 65 milletvekili çıkarmıştır. 1961 genel seçimi sonucunda hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edemediği için koalisyon hükümeti kurulmuştur. CHP ve AP arasında kurulan koalisyonu (20 Kasım 1961 - 25 Haziran 1962) takiben CHP, YTP ve CKPM'den oluşan koalisyon görevde bulunmuştur (25 Haziran 1962 - 25 Aralık 1963). 25 Aralık'ta kurulan CHP ve bağımsızlardan oluşan koalisyon ise 20 Şubat 1965'e kadar görevde kaldı. 1961-65 arası dönemde toplamda üç koalisyon hükümeti görev yapmıştır. 1965 genel seçimlerinde AP %52.9 oy ve 240 milletvekili, CHP %28.7 oy ve 134 milletvekili, MP %6.3 oy ve 31 milletvekili, YTP %3.7 oy ve 19 milletvekili, TİP %3.0 oy ve 15 milletvekili, CKPM %2.2 oy ve 11 milletvekili elde etmiştir. Seçime katılan altı parti de mecliste temsil imkânı bulmuştur. AP bu seçimde tek başına hükümet kurabilmiştir. 1969 genel seçimlerinde AP %46,5 oy ve 256 milletvekili, CHP %27.5 oy ve 143 milletvekili, Cumhuriyetçi Güven Partisi %6.6 oy ve 15 milletvekili, MP %3.2 oy ve 6 milletvekili, Milliyetçi Hareket Partisi %3.0 oy ve 1 milletvekili, Türkiye Birlik Partisi %2.8 oy ve 8 milletvekili, TİP %2.8 oy ve 2 milletvekili, YTB %2.2 oy ve 6 milletvekili elde etmiştir. Bu seçimde de salt çoğunluğu elde edebilen AP tek başına hükümet kurabilmiş fakat 12 Mart 1971 askeri müdahalesine kadar görevde kalabilmiştir. Siyasal parçalanmışlığın daha da derinleştiği 1973 genel seçimlerinde ise CHP %33.3 oy ve 185 milletvekili, AP %29.8 oy ve 149 milletvekili, Demokratik Parti %11.9 oy ve 45 milletvekili, Milli Selamet Partisi %11.8 oy ve 48 milletvekili, CGP %5.3 oy ve 13 milletvekili, MHP %3.4 oy ve 3 milletvekili çıkarmıştır. Bu seçimin sonucunda CHP ile MSP arasında kurulan koalisyon hükümeti 17 Kasım 1974'e kadar sürdü. 17 Kasım 1974 - 31 Mart 1975 arası geçici hükümet, 31 Mart 1975 - 21 Haziran 1977 arası I. Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan Demirel ve Erbakan koalisyonu görev yapmıştır. 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan genel seçimlere toplam sekiz parti katılmış ve altısı mecliste temsil edilme imkânı bulmuştur. 1977 seçiminde CHP %41.4 oy ve 213 milletvekili, AP %36.9 oy ve 189 milletvekili, MSP %8.6 oy ve 24 milletvekili, MHP %6.4 oy ve 16 milletvekili, CGP %1.9 oy ve 3 milletvekili, DP %1.9 ve 1 milletvekili elde etmiştir. Hiçbir parti çoğunluğu elde edemediği için koalisyon hükümeti kurulmuştur. 21 Haziran - 21 Temmuz 1977 arası Ecevit başkanlığında azınlık hükümeti, 21 Temmuz 1977 - 5 Ocak 1978 arası AP, MHP ve MSP'den oluşan II. Milliyetçi Cephe hükümeti, 5 Ocak 1978 - 12 Kasım 1979 arası Ecevit başkanlığında CHP ile bağımsızlardan oluşan hükümet, 12 Kasım 1979'dan 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadar Demirel'in başkanlığında kurulan azınlık hükümeti görev yapmıştır (Dursun, 2006; 380-89; CNNTÜRK, 2015).

1961-80 arası sürede 1965-69 ve 1969-71 dönemlerinde tek parti hükümeti kuracak çoğunluğu elde eden AP hükümetleri göreve gelmiştir. Yaklaşık 20 yıllık bir sürenin 6 yılında tek parti hükümeti, 14 yılında ise koalisyon hükümetleri görev yapmıştır.

Parlamente sistemin, toplumsal temeller üzerinde uzlaşmanın olduğu bir ülkede tek parti hükümeti oluşturma imkânına bakalım. Bu durumun tipik örneği İngiltere'dir. İngiltere toplumsal temeller üzerinde uzlaşma nedeniyle yazılı bir anayasaya bile ihtiyaç duymamıştır. Toplumsal temeller üzerinde uzlaşmanın tipik tezahürleri, toplumun kabaca iki parti etrafında kümelenmesi ve bu iki parti arasında ideolojik farklılığın/mesafenin az olması, siyasal dilin daha yumuşak ve uzlaşmaya yatkın olması, siyasal sistem ya da anayasal değişiklik taleplerinin pek gündeme gelmemesi, problemlerin ideolojik değil pragmatik bir tutumla ele alınmasıdır. Toplumsal temeller üzerinde uzlaşmanın olduğu bu tür bir toplumda seçim sistemi eğer çoğunluk sistemi ise sonuç genel olarak tek parti hükümetidir. Küçük partilerin ve daha katı ideolojik grupların çoğunluk sisteminde meclise girme ihtimali hepten zayıflar. İngiltere'nin parlamente sistemi olmasına rağmen temeller üzerinde uzlaşma özelliği ve dar bölge tek isimli tek turlu seçim sistemi ile oyların ezici çoğunluğu iki büyük partiye gitmekte ve genellikle güçlü tek parti hükümeti çıkarmaktadır (Watts, 2004: 3-5; Jones ve Kavanagh, 2003: 26-28; Göze, 1995: 440, 444; Bilgin, 2015: 216). İngiltere'de 2. Dünya Savaşı'ndan 2010 yılına kadar, İşçi Partisi'nin 1974 yılında kurmuş olduğu azınlık hükümeti dışında, iktidarda devamlı tek parti hükümetleri olmuştur. 2010 yılında yapılan genel seçimde birinci parti olarak çıkan fakat tek başına hükümet kuracak çoğunluğu, 650 milletvekilliğinden 326'sını, elde edemeyen Muhafazakâr Parti,

Liberal Demokrat Parti ile birlikte koalisyon kurmuştur. 2010 seçiminde Muhafazakâr Parti %36,1 oy oranı ile 306 milletvekili kazanırken İşçi Partisi %29 oy oranı ile 258 milletvekili çıkarmıştır. Seçimde üçüncü gelen ve koalisyon ortağı olan Liberal Demokrat Parti %23 oy oranı ile sadece 57 milletvekili elde edebilmiştir (Bilgin, 2015: 207; BBTürkçe, 2010). 2015 genel seçiminde ise Muhafazakâr Parti %36.9 oy oranı ile 331 milletvekili çıkarırken ikinci sıradaki İşçi Partisi %30,4 oy oranı ile 232 milletvekili çıkarmış ve tek başına hükümeti kurabilmiştir. Seçimde %4,7 oy alan İskoç Ulusal Partisi 56 milletvekilliği elde ederken ülke genelinde toplamda %12.6 oy alan UKIP sadece 1 milletvekili çıkarabilmiştir. Liberal Demokratlar ise %7.9 oy oranı ile 8 milletvekili elde edebilmiştir. Eğer çoğunluk sistemi değil de nispi temsil sistemi uygulanmış olsaydı Muhafazakâr Parti 240, İşçi Partisi 213, UKIP 83 ve Liberal Demokrat Parti 53 milletvekili çıkarabilecek ve koalisyon kurulması gerekecekti (Dağlı, 2015). Bu karşılaştırmalı sonuç nispi temsil sisteminin tek parti hükümetlerinin kurulmasını toplumsal temeller üzerinde uzlaşma olan bir ülkede bile zorlaştırabileceğini gösterir.

Toplumsal parçalanmışlığın mevcut olduğu parlamenter bir sistemde seçim sisteminin nispi değil de çoğunluk sistemi olduğu duruma bakalım. Burada ele alınacak ihtimal toplumsal temeller üzerinde uzlaşma olmamasına rağmen sadece seçim sistemi ile oynayarak tek parti hükümetinin elde edilip edilemeyeceğidir. Çoğunluk sisteminin iki türü vardır: Dar bölge-tek isimli ve geniş bölge-listeli. İlâveten her bir türünün tek turlu ya da iki turlu olması da mümkündür. Bu durumda çoğunluk sisteminin dört farklı biçimde uygulanması mümkündür: Dar bölge - tek isimli - tek turlu, dar bölge - tek isimli - iki turlu, geniş bölge – listeli - tek turlu ve geniş bölge – listeli - iki turlu. Dar bölge - tek isimli – tek turlu seçimde ülke seçilecek milletvekili sayısınca seçim bölgesine bölünür ve her bir seçim bölgesinden bir milletvekili seçilir. Bu bölgeden seçilecek milletvekilinin en çok oyu alması yeterlidir. Yani, milletvekili seçilmek için basit/adi çoğunluk yeterlidir. Adi çoğunlukta yarışan adaylardan en çok oyu alan aday seçilir. Örneğin, bir bölgede 4 aday yarışıyor olsun. Varsayalım ki bu bölgede toplam geçerli oy 100'dür. Adaylardan ikisi 25'er, üçüncüsü 24 ve dördüncüsü de 26 oy almış olsun. 26 oy alan aday milletvekili seçilir. Tek turlu seçimde seçmenlerin oylarını riske atmamak için dikkatli davranmaları gerekir. En çok istedikleri adaya değil, kendi görüşlerine zıt adayların kazanmasını engellemek için pek beğenmedikleri fakat yine de kendi siyasal eğilimlerine diğerlerinden daha yakın olan en güçlü adaya yönelirler. Bu stratejinin tipik sonucu kazanma ihtimali en yüksek olan merkez sağ ve merkez sol partilerin adayları etrafında kümelenmedir. Dar bölge – tek isimli ve iki turlu seçimde ise birinci turda mutlak çoğunluğu (geçerli oyların %50+1'i) alan aday seçilir. Eğer ilk turda hiçbir aday mutlak çoğunluğu elde edemezse en çok oyu alan ilk iki aday ya da belirli bir oranın üzerinde oy alan tüm adaylar ikinci tur seçime girer. İkinci turda en çok oyu alan (basit çoğunluk) aday kazanır. İki turlu seçimde seçmenlerin ilk turda genel eğilimi en çok istedikleri adaya oy vermedir. İlk turda seçmenler adayların elde edebileceği oy miktarını görme şansına sahiptir. Eğer adaylardan birisinin ilk turda mutlak çoğunluğu elde etme ihtimali yüksekse seçmenlerin muhtemel davranışı tek turlu seçimde olduğu gibi olacak ve risk almayacaklardır. Hiçbir adayın mutlak çoğunluğu elde etme şansı yoksa ikinci tur seçime gidilir. İkinci turda en çok oyu alan iki ya da belirli bir oranın üzerinde oy alan tüm adaylar seçime girer. Bu durumda seçmenler tek turlu seçimdeki stratejiyi uygular ve kazanma ihtimali en fazla olan adaylar etrafında kümelenir Toplumsal parçalanmışlığın ürettiği çok partili sistem ve çok sayıda aday ikinci tura geçilirken fiilen iki partili (en çok oyu alan iki adayın ikinci tura katılması durumunda) sisteme dönüşmüş olur. İlk turda kaç aday olursa olsun, özellikle marjinal gruplar ilk turda elenir ve toplumun kabaca iki parti etrafında kümelenmesi sağlanır. Bu iki parti genel olarak merkez sağ ve merkez sol şeklinde ortaya çıkar. Toplumsal parçalanmışlığa ve çok partili yapıya rağmen sonuç fiilen iki partili sistemmiş gibi işler. Bu senaryoda, toplumsal parçalanmışlığın olduğu bir ülkede çoğunluk seçim sistemi ile - normalde nispi temsil sisteminin meclise yansıtacağı - çok partili yapı engellenir ve güçlü tek parti hükümeti kurulması mümkün olabilir (Türk, 2006; Gözler, 2011: 118-136).

Geniş bölgesi, listeli ve tek turlu/iki turlu seçim sisteminin toplumsal temeller üzerinde uzlaşmanın olmadığı çok partili bir ülkede üreteceği sonuç genel olarak dar bölgesi, tek isimli ve tek turlu/iki turlu seçimin üreteceği sonuca benzer olacaktır. İkisi arasındaki tek fark, ülkenin seçilecek milletvekili sayısınca değil daha az sayıda seçim bölgesine bölünmesidir. Örneğin dar bölge, tek isimli seçimde 100 milletvekili seçilecekse ülke 100 bölgeye ayrılırken geniş bölge, listeli seçimde 4'er/5'er vs.

adayın seçileceği 25/20 bölgeye ayrılır. Toplumsal parçalanmışlığa ve çok partili sisteme rağmen yine seçimler fiilen iki partili sistemmiş gibi işler ve tek parti hükümeti oluşturma ihtimali yüksektir.

Yukarıda aktarılan ihtimallerin ne düzeyde gerçekleştiğini kısmen² örneklendirme açısından Türkiye’de toplumsal parçalanmışlığın günümüze göre daha keskin olduğu 1946-60 arasında uygulanan çoğunluk sisteminin sonuçlarına bakalım. 1946 yılında çok partili hayat geçilmiş ve 1950 yılında çıkarılan kanun ile geniş bölge, listeli, tek dereceli çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu seçim sistemi 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde uygulanmıştır (Gürbüz, 1997: 21). 1950 genel seçimlerinde Demokrat Parti %53.3 oy oranı ile 420 milletvekili çıkarırken CHP %39.9 oy oranı ile sadece 69 milletvekili kazanabilmiştir. 1954 seçimlerinde DP %56.6 oy oranı ile 505 milletvekili kazanırken CHP %34.8 oy oranı ile 31 milletvekili elde edebilmiştir. 1957 seçimlerinde DP %47.3 oy oranı ile 424 milletvekili elde ederken CHP %40.6 oy oranı ile 178 milletvekili çıkarabilmiştir (Dursun, 2006: 377-79). 1950-60 arası dönemde çoğunluk sistemi ilk sırada gelen partiye aldığı oy oranının çok üzerinde mecliste temsil edilebilme imkânı sağlamış ve tek parti hükümetleri kurulmuştur.

Toplumsal uzlaşmanın olmadığı, yani çok sayıda partinin olduğu fakat nispi temsil sistemine ülke geneli seçim barajının eklendiği günümüz Türkiye örneğine bakalım. Normal şartlarda koalisyon hükümeti ile sonuçlanacak bir duruma %10 ülke geneli seçim barajı eklenmesi seçim sistemine ek olarak kullanılabilecek oldukça etkin bir faktörü ortaya çıkarır.

1982 Anayasası ile başlayan yeni dönemde istikrarı temin etmek amacıyla çifte barajlı nispi temsil sistemi benimsenmiştir. Ülke geneli %10 barajı ve seçim çevresi barajı ile toplumsal parçalanmışlığın siyasal parçalanmışlık olarak meclise yansması engellenmek istenmiştir. Darbe sonrası ilk seçim olan 1983 seçimine dönemin olağanüstü şartları nedeniyle sadece 3 parti katılabılmıştır. ANAP %45.1 oy ve 211 milletvekili, Halkçı Parti %30.5 oy ve 117 milletvekili ve Milliyetçi Demokrasi Partisi %23.3 ve 71 milletvekili elde edebilmiştir. Hükümet kuracak çoğunluğu elde eden ANAP tek parti hükümeti olarak 1987 seçimine kadar ülkeyi yönetmiştir. 1987 seçiminde ise toplam yedi parti seçimlere katılmış ve sadece üçü meclise girebilmiştir. ANAP %36.3 oy ve 292 milletvekili, SHP %24.8 oy ve 99 milletvekili, DYP %19.1 oy ve 59 milletvekili elde edebilmiş ve yine ANAP tek başına hükümet kurabilmiştir. 1991 seçiminde küçük partilerden hem sağda hem de solda seçim ittifakları ile barajı aşma çabası görülür. Bu seçimde DYP %27 oy ve 178 milletvekili, ANAP %24 oy ve 115 milletvekili, SHP %20.8 oy ve 88 milletvekili, RP %16.9 oy ve 62 milletvekili ve DSP %10.8 oy ve 7 milletvekili elde edebilmiştir. Seçim ittifakları sayesinde mecliste temsil edilen parti sayısı 5’e ulaşmıştır. Bu seçim sonucunda kurulan DYP-SHP koalisyonu Demirel’in cumhurbaşkanı olması ile sona ermiş ve 16 Mayıs 1993’te DYP-SHP koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1995 yılında yapılan seçime toplam 12 parti katılmış bunlardan 5’i meclise girebilmiştir. RP %21.4 oy ve 158 milletvekili, ANAP %19.6 oy ve 132 milletvekili, DYP %19.2 oy ve 135 milletvekili, DSP %14.6 oy ve 76 milletvekili ve CHP %10.7 oy ve 49 milletvekili elde edebilmiştir. 30 Ekim 1995 - 6 Mart 1996 arası DYP-CHP koalisyonundan sonra 6 Mart 1996’da ANAP-DSP koalisyonu kurulmuştur. 28 Nisan’da RP-DYP koalisyonu işbaşına geçmiş ve 28 Şubat sürecine kadar devam etmiştir. 28 Şubat sürecinde 30 Haziran 1997’den 1999 seçimine kadar ANAP-DSP koalisyonu görevde bulunmuştur. 18 Nisan 1999’da yapılan seçime toplam 20 parti katılmış ve sadece 5’i meclise girebilmiştir. Bu seçimde DSP %22.2 oy ve 136 milletvekili, MHP %18 oy ve 129 milletvekili, Fazilet Partisi %15.4 oy ve 111 milletvekili, ANAP %13.2 oy ve 86 milletvekili ve DYP %12 oy ve 85 milletvekili elde edebilmiştir. 28 Mayıs 1999’da kurulan DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti 2001 ekonomik krizine kadar ülkeyi yönetmiş ve 2002’de erken seçim yapılmıştır (CNNTÜRK, 2015; Dursun, 2006: 390-405).

2002’den sonra ise Türkiye’de, geçici hükümet hariç, son dört hükümet ülke geneli seçim barajı nedeniyle tek parti hükümeti olabilmıştır. 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulan AK Parti 3 Kasım 2002 seçimlerinde geçerli oyların %34,63’ünü alarak 550 milletvekilinin 363’ünü kazandı. 2007 genel seçimlerinde %46.58 oy alarak 341 milletvekili çıkardı. 2011 genel seçimlerinde %49,53 oy alarak

² 1950-60 arası çok partili hayatın ilk dönemi olduğu için neredeyse tüm muhalefet DP’de toplanmıştır. Bu nedenle bu dönem büyük oranda iki partili bir yapı gösterir. 1961-80 arasında ise toplumsal parçalanmışlık siyasal alana da tam anlamıyla yansımış ve hem seçimlere giren hem de mecliste temsil edilen parti sayısı devamlı artmıştır fakat bu dönemde seçim sistemi nispi temsile dönüştürülmüştür.

Başkanlık Sistemi ve Güçlü Tek Parti Hükümeti

327 milletvekili elde etti. Haziran 2015 seçimlerinde %40.87 oy alarak 258 milletvekili çıkardı. Koalisyon hükümetinin kurulamaması üzerine Kasım 2015'te tekrarlanan genel seçimde %49,50 oy alarak 317 milletvekili çıkardı. Hükümeti kuracak çoğunluğu elde edemediği Haziran 2015 seçimleri hariç AK Parti diğer dört seçimde seçim barajı nedeniyle tek parti hükümeti kurabilmiştir.

1983 seçiminden 2015 seçimine kadar geçen yaklaşık 32 yıllık sürenin 1/3'ünde koalisyon hükümetleri, 2/3'ünde ise tek parti hükümetleri kurulabilmiştir. Seçim sistemi nispi temsil olmasına rağmen %10'luk ülke geneli seçim barajı nedeniyle toplumsal parçalanmışlığa rağmen parlamenter sistem çoğunlukla tek parti hükümeti çıkarabilmiştir. Seçim barajı tek parti hükümetini garanti etmemekle birlikte büyük oranda kolaylaştırmıştır.

Türkiye ve İngiltere örneklerinden hareketle parlamenter sistemin bağımlı değişken oluşu ve içerisine yerleştirildiği genel toplumsal çerçevenin özelliklerine bağlı olarak farklı sonuçları hangi durumlarda ürettiği aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

Tek Parti Hükümeti = Toplumsal uzlaşma/iki partili sistem + çoğunluk sistemi. (Örnek: İngiltere).

Tek Parti Hükümeti = Toplumsal parçalanmışlık/iki partili sistem + çoğunluk sistemi. (Örnek: Türkiye 1950-1960).

Koalisyon Hükümeti = Toplumsal parçalanmışlık/çok partili sistem + nispi temsil sistemi. (Örnek: Türkiye 1961 -80).

Tek Parti Hükümeti = Toplumsal parçalanmışlık/çok partili sistem + ülke geneli (yüksek) barajlı nispi temsil sistemi. (Örnek: Türkiye 1983-1991 ve 2002'den günümüze).

Yarı-Başkanlık Sistemi ve Güçlü Tek Parti Hükümeti

Sıklıkla yapılan İngiltere-Fransa karşılaştırmasında İngiltere toplumsal temeller üzerinde uzlaşma ve pragmatik siyaset geleneğinin mucidi Fransa ise toplumsal temeller üzerinde uzlaşma olmamasından dolayı toplumsal parçalanmışlık, ideolojik aşırılık ve Jakoben-soyut siyaset geleneğinin tipik örneği olarak sunulmuştur (Nordlinger, 1965: 127-29; Morris, 1994: 7, 15).

1789 Fransız Devrimi'nden yarı-başkanlık sistemine geçilen 1958'e kadar Fransa uzun bir istikrarsızlık dönemini yaşamış ve çok sayıda radikal değişimi tecrübe etmiştir. Devrimden günümüze kadar 15 farklı anayasaya sahip olmuştur. Hükümet süreleri açısından en çarpıcı dönem 1870-1940 arası 3. Cumhuriyet dönemi olmuştur. Bu 70 yıllık dönemde toplamda 100'ün üzerinde hükümet göreve gelmiştir. Yarı-başkanlık sistemine geçilinceye kadar Fransa'nın denemiş olduğu hükümet sistemleri de çeşitlilik gösterir: Meclis hükümeti, mutlakiyet, anayasal monarşi, parlamenter sistem (Aktaş, 2015: 122; Tosun ve Tosun, 1999: 113).

Fransa, 1958'de De Gaulle idaresinde yarı-başkanlık sistemine geçerek toplumsal parçalanmışlık, katı ideolojik tutum ve çok partili hayatın ürettiği zayıf hükümet ve istikrarsızlık problemini yeni bir sistem icat ederek çözmeye çalışmıştır. Duverger'in yarı-başkanlık olarak adlandırdığı bu sistem kurumsal yapıyı değiştirmenin, olumsuz toplumsal özelliklere rağmen, istenilen sonucu üretip üretmediğini analiz etmenin oldukça ilginç ve uygun bir örneğidir. Daha öncesinde de birçok farklı kurumsal alternatifi deneyip istikrarı temin edemeyen Fransa'nın siyasal istikrar açısından olumsuz özelliklerine rağmen yarı-başkanlık sistemi ile ne tür bir dönüşüm yaşadığı ve yeni kurumsal yapıların siyasal kültürü ve davranış biçimlerini dönüştürebilme imkânına kavuşup kavuşmadığına bakalım.

Yaygın kabul gören yarı-başkanlık sistemi tanımı Duverger tarafından yapılmıştır. Duverger'e göre eğer bir sistemde cumhurbaşkanı halk tarafından doğrudan seçiliyorsa, cumhurbaşkanı geniş/kapsamlı yetkilere sahipse ve hükümet meclisin güvenoyuna tabi ise bu sistem yarı-başkanlık sistemidir (aktaran Elgie, 2005: 99). Doğrudan halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı sembolik yetkilerine ek olarak yürütme yetkisini hükümetle paylaşır. Bir anlamda yürütme yetkisi meclise karşı sorumlu olan

hükümetle siyasal açıdan sorumsuz fakat önemli miktarda yürütme yetkisine sahip olan cumhurbaşkanı arasında paylaşılır. Dolayısıyla yarı-başkanlık sisteminde yürütme iki başlıdır (Erdem, 2015: 4). Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesine rağmen sembolik yetkilerle sınırlı olduğu İrlanda, İzlanda ve Avusturya örnekleri yürütme yetkisini parlamenter sistemde olduğu gibi hükümete bırakmıştır. Fransa örneğinde ise cumhurbaşkanı önemli miktarda yürütme yetkisi ile donatılmıştır (Elgie, 2005: 105). Parlamenter sistemden uzaklaşma açısından Fransa örneği yarı-başkanlık olarak adlandırılmayı cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesine rağmen sembolik yetkilerle sınırlandırıldığı örnekler nazaran daha fazla hak eder ve tam anlamıyla farklı bir hükümet sistemidir (Roper, 2002: 254). Bu nedenle başkanlık ve parlamenter sistemlere alternatif bir hükümet sistemi olarak değerlendirilebilecek yarı-başkanlık modeli Fransa örneğinde olduğu gibi güçlü cumhurbaşkanına sahip olan versiyonudur. Sistem değişikliği ile kayda değer bir değişimin olup olmadığını görebilmek için Fransa bu açıdan uygun örnektir. Ayrıca, Fransa'nın Devrim'den yarı-başkanlık sistemine geçilen 1958'e kadar yaşadığı uzun istikrarsızlık dönemi ve değişik hükümet sistemleri tecrübesinden elde edilebilecek sonuç oldukça kötümser bir bakışa sürükler. 150 yıldan daha fazla bir süreyi kapsayan bu dönemde elde edilen sonuç istikrarsızlığın kaynakları olarak tespit edilen ideolojik tutum, hizipçilik, toplumsal parçalanmışlık, çok parti sistemi gibi özelliklerin tüm farklı hükümet sistemleri denemelerini ve istikrar arayışını bozguna uğratmasıdır.

Fransa'nın tüm sistem değişikliği denemelerini boşa çıkaran temel toplumsal özelliklerine ek olarak yarı-başkanlık sisteminin teorik olarak değerlendirilmesinde ileri sürülen eleştiriler de bu sistemin de, daha önceki denemelerde olduğu gibi, başarısızlıkla sonuçlanma beklentisini güçlendirir niteliktedir. Yarı-başkanlık sistemine yöneltilen en ciddi eleştiri yürütme yetkisinin cumhurbaşkanı ve hükümet arasında paylaşılmasından kaynaklanan iki başlı otorite sorunudur (Elgie, 2005: 99; Tosun ve Tosun, 1999: 114, Erdem, 2015: 5). Bu sorun yarı-başkanlığın zayıf versiyonlarında ortaya çıkmaz fakat özellikle Fransa gibi toplumsal parçalanmışlığın tipik özellik olduğu ve cumhurbaşkanının geniş yetkiler verildiği örnek için kritik önemdedir. İki başlı otorite problemi, cumhurbaşkanlığını kazanan partinin mecliste hükümet kuracak çoğunluğu elde edememesi durumunda belirgin hale gelir. Hükümet ve cumhurbaşkanının farklı partilerden olduğu durumlarda cumhurbaşkanı ile hükümet arasında ortaya çıkacak uyumsuzluk yarı-başkanlık sistemine geçilinceye kadar istikrarsızlığın tipik kaynakları olarak görülen özelliklerle ağırlaştırılabilir. Bu durumda kutuplaşma ve sistemin tıkanması muhtemeldir. Bu açıdan yarı-başkanlık sistemi başkanlık sistemine benzer. Başkanlık sisteminde de başkanla meclis çoğunluğu farklı partilerden olduğu durumlarda sistem kilitlenir. Bir diğer ihtimal de aşırı çok partili sistemlerde hem cumhurbaşkanının hem de başbakanın mecliste çoğunluğa sahip olmadığı "bölünmüş azınlık hükümeti" ihtimalidir (Tosun ve Tosun, 1999: 115-116; Erdem, 2015: 5). Fakat başkanlık sisteminden farklı olarak yarı-başkanlıkta cumhurbaşkanına fesih yetkisi verildiği için karşılıklı çekişme ve kutuplaşmayı devam ettirme yerine seçim tehdidi nedeniyle taraflar uzlaşmaya doğru eğilim gösterebilir.

Fransa'nın istikrara yatkın olmayan özellikleri ile yarı-başkanlık sisteminin iki başlı otoritesinin etkileşimi teorik açıdan bir felaket senaryosu olarak düşünülebilir. Fakat Fransa'da yarı-başkanlık sisteminin uygulamasında - bütün bu olumsuz beklentilerin aksine - siyasal istikrar genel olarak elde edilebilmiştir. Bu nedenle Fransa yarı-başkanlık sisteminin başarılı örneğidir. Diğer taraftan tüm olumsuz faktörlere rağmen Fransa'da istikrarın sağlanması tek başına yarı-başkanlık sisteminin mahareti olarak görülemez. 1958'den günümüze elde edilen istikrar yarı-başkanlık sistemi ile seçim sisteminin etkileşiminde ve zamanla uzlaşmacı yönde değişen siyasal kültürde aranmalıdır.

Toplumsal parçalanmışlığın mevcut olduğu bir ortamda barajsız nispi temsil sistemi çok sayıda partinin meclise girmesine yol açar ve cumhurbaşkanının partisinin mecliste çoğunluğu elde edememesi riski fazladır. Bu durumda cumhurbaşkanlığı bir parti tarafından elde edilirken hükümet muhtemelen koalisyon hükümeti ya da azınlık hükümeti olma eğilimi gösterir. Fiilen çoğunluk sistemi gibi çalışan ülke geneli yüksek seçim barajlı nispi temsil sistemi ise azınlık hükümeti ihtimalini devre dışı bırakırken az sayıda parti arasında kurulacak bir koalisyon hükümeti ya da tek parti hükümetine imkân sağlayabilir. Çoğunluk sistemi ise toplumsal parçalanmışlığın mevcut olduğu Fransa gibi bir ülke için tek parti hükümetini elde edebilme açısından en uygun sistemdir. Çoğunluk sistemi küçük ve ideolojik yelpazenin aşırı uçlarında yer alan partileri cezalandırma eğilimine sahiptir. Özellikle iki

turlu çoğunluk sistemi merkez sağ ve merkez sol partilerin lehine her iki kanatta da seçim koalisyonlarına yol açar.

Fransa'da uygulanan dar bölge iki turlu çoğunluk sistemi hem Fransa'nın toplumsal özelliklerinden kaynaklanan problemlerin hafifletilmesine hem de partiler koalisyonlarından oluşsa bile tek parti hükümetlerine imkân sağlamıştır. Fransız seçim sistemi ilk turda mutlak çoğunluk gerektirir. Eğer hiçbir aday mutlak çoğunluğu elde edememişse seçim bölgesinde geçerli oyların %12.5'ünü kazanan tüm adaylar ikinci tur seçime katılır. Aday sayısının aşırı olması nedeniyle hiçbir aday geçerli oyların %12.5'ünü alamazsa en çok oyu alan iki aday ikinci tur seçime katılır (Şencan, 2015: 60).

Yarı-başkanlık sistemine çoğunluk seçim sisteminin eklenmesi toplumsal parçalanmışlıktan kaynaklanan çok partili yapının meclise yansımaları engellemekle birlikte cumhurbaşkanı ile hükümetin aynı partiden olmasını garanti etmez. Fakat genel olarak peş peşe yapılan cumhurbaşkanlığı ve milletvekili seçimlerinde cumhurbaşkanlığı kazanan partinin ya da partiler koalisyonunun mecliste de çoğunluğu elde etme ihtimali yüksektir. Fransa'da 1958-1986 arası kurulan hükümetlerde cumhurbaşkanlığı ve hükümet aynı partide olmuştur. İlk kez 1986'da (1986-88) cumhurbaşkanlığı ve hükümet farklı partilerin eline geçmiştir. Benzeri durumlar 1993-1995 ve 1997-2002 arasında da gerçekleşmiştir. Farklı siyasi görüşlerden cumhurbaşkanı ve hükümetlerden oluşan bu üç dönemde toplumsal parçalanmışlık ve katı ideolojik özelliklerin devreye girmesi ile yarı-başkanlık sistemi için öngörülen kutuplaşmanın ortaya çıkması bir ihtimaldi. Fakat bu dönemlerde Fransız siyasetçiler kutuplaşmayı değil uzlaşmayı tercih etmiştir. Farklı partilerin cumhurbaşkanlığı ve hükümeti kontrol ettiği fakat siyasal istikrarın bozulmadan devam ettiği bu dönemlere *kohabitasyon* adı verilmektedir. Taraflar yetki yarısına girmek yerine uyumlu davranmayı tercih etmiştir. Örneğin ilk kohabitasyon dönemi olan 1986-88 arasında cumhurbaşkanı olan solcu Mitterrand, başbakan olan sağcı Chirac hükümetine karşı müdahaleden uzak durmuş ve yetkilerini kullanmak yerine hükümetin kendi politikasını uygulamasına izin vermiştir (Şencan, 2015: 79-80).

Fransa'da yarı-başkanlık sistemine eşlik eden dar bölgeli iki turlu çoğunluk seçim sistemi 57 yıllık bir sürenin sadece yaklaşık 10 yılında kohabitasyon dönemleri ile sonuçlanırken geriye kalan yaklaşık 50 yıllık dönemde aynı partiler hem cumhurbaşkanlığı hem de hükümeti elde edebilmiştir. Aynı partinin her iki alanı da kontrol ettiği durumlarda iki başlılık problemi olmazken farklı partilerin ayrı ayrı alanları kontrol etmesi durumunda endişe edilen krizin çıkmaması yarı-başkanlık sisteminin kurumsal yapısından değil, tam tersine bu sistemin bu durumlarda kriz üretme potansiyeline rağmen Fransız siyasetçilerinin yapıcı ve kendilerini sınırlayıcı tutumlarından kaynaklanmıştır. Kohabitasyon dönemlerinde Fransız siyasetçilerinin ve toplumunun gösterdiği tutum siyasal kültür ve anlayışlarında uzlaşma yönünde bir değişimin olduğunu ortaya koyar. Yarı-başkanlık sisteminin yumuşak karnı olarak görülen bu duruma eğer, neredeyse tarih boyunca gördüğümüz, tipik çatışmacı Fransız tutumu eklense idi kriz kaçınılmaz olacaktı.

Fransa'nın, çoğunluk seçim sisteminin eşlik ettiği yarı-başkanlık tecrübesi kurumsal yapıların bireyleri farklı yapısal ortamlarda farklı davranmaya ve uzun vadede de zihniyet ve kültürlerini değiştirmeye yönelttiğinin açık bir örneğidir. Yarı-başkanlık sisteminin barajsız nispi temsil ile uygulanması muhtemelen seçim öncesi sağda ve solda koalisyonların oluşmasına ihtiyaç bırakmayacaktı. Çok sayıda parti meclise girip kriz üretebilecekti. Çoğunluk seçim sistemi en azından öncelikle yelpazenin aynı kanadında yer alan seçmenleri koalisyonlara yönelterek kendi aralarında uzlaşma kültürünü geliştirmelerine imkân sağlamıştır. Seçim öncesi sağda ve solda ortaya çıkan ittifaklar siyasal uzlaşma eğiliminin başlangıç noktasını teşkil etmiştir.

Başkanlık Sistemi ve Güçlü Tek Parti Hükümeti

Başkanlık sistemi, parlamenter ve yarı-başkanlık sistemlerinde mevcut olan yürütmede iki başlılık problemini tümüyle ortadan kaldıran sistemdir. Cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık makamlarını başkanlık makamında toplayan sistem yürütmeyi de tümüyle başkana devreder. Başkanlık sisteminde başkan doğrudan halkoyuyla seçilir. Fakat başkanın doğrudan seçilmesi başkanlık sisteminin ayırıcı

özelliği olarak görülemez. Yarı-başkanlık sistemlerinde de cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilir. İlaveten parlamenter sistem olmakla birlikte Türkiye’de de cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Bu nedenle başkanlık sisteminin ayırıcı özelliği sert kuvvetler ayrılığıdır.

Başkanlık sisteminde başkan doğrudan seçildiği için her durumda tek parti hükümeti kurulabilir. Kaç aday olursa olsun adaylardan sadece birisi başkanlık makamını elde eder. Başkan, bakanları/sekreterleri tek başına belirler fakat meclisin güvenoyuna tabi değildir. Yine başkan bakanlarını istediği zaman kendi başına değiştirebilir. Bu nedenle bu sistemde başkan aslında tek başına hükümettir (Teziç, 2001: 427). Başkanlık yarışını kazanan parti adayının doğrudan yürütmeyi teşkil etmesi ile tek parti hükümeti kurulmuş olur. Fakat meclis üyelerinin başkanlık seçiminden bağımsız bir seçimle belirlenmesinden dolayı başkanlığı kazanan partinin mecliste çoğunluğu elde edeceğinin garantisi yoktur. Başkanın mecliste çoğunluğu elde edememesi durumunda ise yürütme, yasama desteğinden mahrum kalacağı için fiilen yetkilerini kullanamaz hale gelir. Bu durumda başkanlık sisteminde *güçlü* tek parti hükümeti problemi ortaya çıkabilir. Siyasal istikrar için gerekli olan tek parti hükümeti değil mecliste yeterince desteğe sahip *güçlü* tek parti hükümetidir.

Mainwaring’e göre başkanlık sisteminde güçlü tek parti hükümeti hedefine ulaşabilmek için uygun bir seçim sisteminin de hükümet sistemine eklenmesi gerekir (aktaran Power ve Gairowski, 1993: 126). Örneğin, toplumsal parçalanmışlık nedeniyle çok partili bir toplumda eğer nispi temsil sistemi uygulanırsa muhtemelen başkanlığı kazanan parti mecliste yeterince desteğe sahip olamayacaktır. Çok sayıda partinin meclise girmesine imkân sağlayan nispi temsil sistemi başkanlık sisteminde yürütme ve yasama arasında kutuplaşmaya yol açacaktır. Başkanın meclisi fesih ve meclisin de hükümeti düşürme imkânının olmadığı bir durumda sistem tıkanmış olur. Böylesi bir durumda çözüm, başkanlığı kazanan partinin mecliste diğer partilerin de desteğini elde edebilmek için bir tür koalisyon hükümeti teşkil etme yoluna girmesidir.

Bu durumun tipik örneği Brezilya’dır. Başkanlık sistemi ile yönetilen Brezilya’da milletvekilleri liste usulü nispi çoğunluk sistemi ile seçilir (Solak, 2015: 183). Küçük partilere de meclise girme imkânı sağlayan bu sistemin sonucu başkanlığı kazanan parti de dâhil hiçbir parti çoğunluğu elde edememektedir. Başkanlığı kazanan partinin mecliste genel olarak temsil oranı %15-20 civarındadır. Bu nedenle başkan meclisten destek bulabilme için hükümeti oluştururken diğer partilerden de bakanlar seçmektedir. Birden fazla partiden oluşan bakanlar kurulu böylece mecliste yeterli çoğunluğu elde edebilmektedir. Brezilya başkanlık sistemi hükümetin birden çok partiden üyeye sahip olması nedeniyle *koalisyoncu başkanlık* olarak adlandırılır (Solak, 2015: 202, 212). Hükümetin bir tür koalisyon olması ise zaman zaman problemler yol açabilmektedir. Özellikle 2000’e kadar yaygın kanaat koalisyoncu başkanlık sisteminin işlemediği yönündedir (Solak, 2015: 209-11). Günümüzdeki baskın görüş ise 1995’ten itibaren koalisyoncu başkanlık sisteminin koalisyonu kuran partilerin yetkileri paylaşma temelinde uzlaşma becerilerinin artmasına bağlı olarak daha iyi işlemekte olduğu yönündedir. Bu nedenle Brezilya Latin Amerika’da başkanlık sisteminin, özellikle son 20 yıl için, istikrarlı ve başarılı örneği olarak değerlendirilir (Solak, 2015: 213). Brezilya, toplumsal parçalanmışlık ve çok partili sistemi ile kısmen Fransa’yı andırmaktadır. Fransa dar bölgeli iki turlu çoğunluk sistemi ile seçim öncesi parti koalisyonlarını teşvik ederek genel olarak devlet başkanlığını kazanan partinin mecliste de çoğunluğu alma ihtimalini yükseltmiştir. Brezilya ise nispi temsil sistemi ile çok sayıda partinin meclise girdikten sonra hükümet koalisyonu kurmasına yol açan bir yolu tercih etmiş gözükmektedir. Fakat her iki ülkede de koalisyon pratiklerinin - ister seçim öncesi koalisyon isterse hükümet koalisyonu olsun - uzlaşma kültürünün zamanla gelişmesine yol açarak kriz yaşanmasını engelleyebildiğini göstermektedir.

Başkanlık sisteminin çoğunluk seçim sistemi ile uygulanması durumunda da yine temeller üzerinde uzlaşma olup olmadığına ve parti sayısına bağlı olarak farklı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Temeller üzerinde uzlaşmanın olduğu iki partili bir toplumda çoğunluk seçim sistemi genellikle meclis desteği yüksek bir hükümetle sonuçlanacaktır. Başkanlık ve milletvekili seçimlerinin peş peşe yapılması durumunda başkanlık makamını kazanan partinin mecliste de çoğunluğu elde etmesi çoğu zaman muhtemeldir.

Başkanlık sisteminin temeller üzerinde uzlaşmanın olduğu iki partili ve çoğunluk seçim sistemli uygulaması Amerika'dır. Dar bölge tek turlu seçim sistemi küçük partileri elemekte ve seçim yarışı büyük oranda iki parti arasında geçmektedir. Fakat Amerika'da zaman zaman başkanlığı alan parti meclis çoğunluğunu diğer partiye kaptrabilmektedir. Bu duruma yol açan temel neden milletvekili ve senatörlük seçimlerinin özel durumudur. Başkanlık seçimi dört yılda bir yapılmakta ve istisnai bir durum olan *suçlama* (impeachment) nedeniyle görevden alma hariç başkan güvensizlik oyu ile görevden alınmayacağı için başkanın süresi sabittir. Fakat milletvekilliği seçimleri iki yılda bir yapılmakta ve tamamı seçilmektedir. Senatörlük seçimi de her iki yılda bir yapılmakla birlikte senatörlerin sadece 1/3'ü yeniden seçilmektedir. Dolayısıyla başkanlık seçimi yapılırken milletvekillerinin tamamı ve senatörlerin 1/3'ü seçilmektedir. Başkan görevine devam ederken 2.nci yılın sonunda milletvekillerinin tamamı ve senatörlerin 1/3'ü tekrar seçilmektedir. Başkanın ikinci yılında yapılan milletvekili ve senatör seçimleri zaman zaman meclisin kompozisyonunu değiştirebilmektedir. Başkanın seçildiği anda, başkanlığı alan parti milletvekilliğinde de çoğunluğu elde etse bile iki yıl sonraki seçimde, eğer toplum hükümetten memnun değilse, çoğunluğu elde edemeyebilir. Hükümet görevinde iken yapılan milletvekili ve senatör seçimleri meclisin yapısını değiştirebildiği için meclis desteği olmayan bir yürütme ortaya çıkabilmektedir. Milletvekillerinde tekrar seçilme oranı %90'dır (Koçak, 2015: 36, 39). İki partinin birbirine çok yakın oy aldığı Amerika'da bu fark özellikle hükümetten memnun olunmadığı dönemlerde kritiktir. 1976-2015 arası sürede başkan senato ya da mecliste yeterli desteğe sahip olamadığı dönemlerde 18 kez, bütçesini belirli bir süre meclise onaylatamadığı için politikalarını uygulayacak mali kaynağa sahip olamamıştır (Koçak, 2015: 65). Bu durumun en son örneği 2013 Ekim ayında yürürlüğe girmesi gereken bütçenin Obama hükümetinin temsilciler meclisinde yeterli çoğunluğa sahip olmaması nedeni ile gecikmesidir (Koçak, 2015: 66). Amerika'nın bu tip tıkanıklıkları tam anlamıyla bir krize dönüşmeden engelleyebilmesi ise Amerika'ya özgü nedenlerle açıklanır. Parti içi disiplinin zayıf olması nedeniyle senatör ve milletvekillerinin partilerinden bağımsız hareket edebilmeleri, uzlaşma kültürünün güçlü oluşu ve genel olarak bu tip bir durumu hükümeti tamamen hareketsiz hale getirmek için değil de pazarlığa zorlamak için bir fırsata dönüştürme eğilimi gibi nedenlerle kriz aşılabilmektedir (Sartori, 1994: 109; Tosun ve Tosun, 1999: 74-77; Koçak, 2015: 66). Başkanlık sistemi değerlendirmesinde en başarılı örnek olarak sunulan Amerika'nın kısmen seçim sistemi kısmen de başkanlık sisteminin kurumsal yapısından kaynaklanan bu problemi aşabilmesi siyasal kültürel özelliklerine bağlıdır.

SONUÇ

Demokratik toplumlarda halkın temsili önemli bir ilkedir. Diğer taraftan siyasal istikrar da toplumun etkin yönetimi için gereklidir. Siyasal istikrar için ise sadece tek parti hükümeti değil meclis desteği yüksek olan *güçlü* tek parti hükümeti gereklidir. Hem siyasal temsilin hem de siyasal istikrarın bir arada bulunması her zaman mümkün değildir. Dolayısıyla istikrar ve temsil çoğu zaman birbirinin aleyhine bir durumda bulunur. Uzun süre siyasal istikrarsızlık yaşayan ülkeler genellikle siyasal istikrarı öncelerken uzun süre meclisten dışlanan kesimler zamanla siyasal temsil taleplerini artırır.

Bu çalışmada siyasal istikrar için en uygun formülün ne olabileceği hükümet sistemleri ile seçim sistemlerinin farklı kombinasyonları çerçevesinde analiz edilerek Türkiye'deki sistem tartışmasına katkı yapılmak istenmiştir. Ele alınabilecek daha farklı kombinasyonlar ve örnekler de mevcuttur. Analiz edilen sınırlı örnekler çerçevesinde siyasal istikrar için en kötü kombinasyonun toplumsal parçalanmışlıkla barajsız veya düşük barajlı nispi temsil sistemi olduğu söylenebilir. Böylesi bir durum Türkiye'de 1961-80 arası dönemde, özellikle 1973-80 aralığında, yaşanmıştır. Türkiye örneğinde hükümet sistemi parlamenter iken benzeri bir durum başkanlık sistemine sahip olan Brezilya'da da 1995'e kadar yaşanmıştır. Hükümet sistemi başkanlık olan Brezilya, nispi temsil sistemine sahiptir. Toplumsal parçalanmışlığın derin olduğu bir ülke olarak başkanlığı kazanan partinin meclis çoğunluğundan mahrum kalmasını neredeyse garanti eden nispi temsil sistemine sahip Brezilya bu anlamda en kötü kombinasyonu tercih etmiş gözükür. Fakat başkanlığı kazanan partinin meclisten destek elde edebilmek için tercih ettiği başka partilerden de bakan atama pratiği 1995'ten itibaren daha iyi işlemektedir. Koalisyoncu başkanlık sistemi diye adlandırılan Brezilya uygulaması zamanla uzlaşma kültürünün gelişmesine imkân sağlamış gözüküyor. Benzeri bir durum Fransa'da da

yarı-başkanlık sistemine geçildikten sonra görülmektedir. Fransa çoğunluk sistemi ile benzer partileri seçim koalisyonlarına yöneltmek uzlaşma kültürünün gelişmesine yol açmıştır. Hem Brezilya hem de Fransa örneği teorik açıdan beklenmedik bir başarı göstermiştir. Bu durum farklı kurumsal yapıların, sihirli değnek olmasa da, zamanla siyasal öğrenme sonucu bireylerin davranış kalıplarını değiştirebildiğini ortaya koyar. Diğer taraftan Türkiye'nin 1961-80 arası koalisyon hükümetlerinin benzeri bir uzlaşma kültürü üretmediği söylenebilir. Dolayısıyla belirli bir hükümet sistemi ile seçim sistemi kombinasyonunun her ülkede aynı sonuçları üretebileceği beklenmemelidir.

Siyasal istikrar ve güçlü tek parti hükümeti açısından en uygun formül toplumsal temeller üzerinde uzlaşmanın olduğu bir ülkede hükümet sistemi ne olursa olsun çoğunluk seçim sistemi ile elde edilebilir gözükmektedir. Siyasal istikrarın ana örnekleri olarak bilinen başkanlık sistemi ile yönetilen ABD ile parlamenter sisteme sahip İngiltere'nin ortak yönleri toplumsal temeller üzerinde uzlaşma ve çoğunluk sistemidir. Amerika'ya özgü 2 yılda bir milletvekillerinin tamamının ve senatörlerin üçte birinin yeniden seçilmesinin zaman zaman ortaya çıkardığı meclis desteğinden mahrum hükümet problemi de uzlaşma kültürü ile aşılabilmektedir.

Güçlü tek parti hükümeti hedefine nispi temsil sistemine yüksek seçim barajı ekleyerek genel olarak ulaşabilmiş olan 1980 sonrası Türkiye, seçim barajı ile nispi temsil sistemini fiilen çoğunluk sistemine dönüştürmüştür. Yine de bu dönemde seçim barajını seçim koalisyonları ile aşan partilerin meclise girmesi durumunda istikrarsız koalisyonlar kurulmuştur. Hiçbir partinin %45 ve üzeri oy alamadığı ve en az dört partinin meclise girebildiği durumda ise yüksek seçim barajı meclise giren parti sayısını azaltsa bile yine de koalisyonla sonuçlanabilir. Bu durumun bir örneği 7 Kasım 2015 genel seçimidir.

Elde edilen sonuçlar çerçevesinde mevcut haliyle parlamenter sistemimizin devam etmesinin sakıncalarından hareketle başkanlık sistemine geçilmesi halinde bu sistemden beklenen güçlü tek parti hükümetinin temin edilebilmesi için seçim sisteminin de tek parti hükümetine imkân sağlayacak biçimde düzenlenmesi gerektiği açıktır. Başkanlık sisteminde her halükarda tek parti hükümeti garantidir. Kaç aday başkanlık seçimine katılmış olursa olsun sadece bir aday başkan olarak seçilir. Başkan, bu sistemde, yürütmenin bizzat kendisidir. Bakanları belirlemek ve gerek duyduğunda değiştirmek/görevden almak bütünüyle başkanın yetkisinde olup hükümetin meclisten güvenoyu alması söz konusu değildir. Fakat başkanlık makamını kazanan partinin mecliste çoğunluğu elde edememesi ihtimali bu sistemin en zayıf noktasıdır. Özellikle toplumsal parçalanmışlığın olduğu çok partili toplumlarda bu ihtimal çok güçlüdür. Bu nedenle, eğer amaç güçlü tek parti hükümeti ise, sistemin demokratik olmasını temin edecek tedbirlerle birlikte, mecliste yeterince desteğe sahip bir hükümet için seçim sistemi veya seçim barajı türünden tedbirlerin de alınması yerinde olur. Aksi takdirde başkanlık makamını kazanan partinin mecliste yeterli desteğe sahip olamaması nedeniyle sadece başkanlık sistemine geçilmesi ile güçlü tek parti hükümeti hedefine ulaşamaz. Örneğin, Türkiye'de başkanlık sistemine barajsız ya da düşük barajlı nispi temsil sistemi eklenmesi halinde güçlü tek parti hükümeti kolay kolay elde edilemez. Bu nedenle *güçlü* tek parti hükümeti için başkanlık sistemine eklenmesi gereken çoğunluk sistemi ya da fiilen çoğunluk sistemi gibi işleyen yüksek seçim barajlı nispi temsil sistemidir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Murat. (2015), “Yarı-Başkanlık Sistemi: Fransa Modeli ve Türkiye”, *Başkanlık Sistemi içinde*, Editör: Murat Aktaş ve Bayram Coşkun, Ankara: Liberte, ss. 119-152.
- BBCTÜRKÇE. (2010), “İngiltere’nin Liberal-Muhafazakar koalisyonu işbaşında” http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100512_cameron_cabinet.shtml
- Bilgin, Murat. (2015), “Parlamentar Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere”, Yayın Yönetmeni: Ahmet Yıldız, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Parlamentar Sistem* içinde, Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 189-235.
- CNNTÜRK. (2015), “İşte Türkiye’de bugüne kadar kurulan koalisyon hükümetleri...” <http://www.cnntrk.com/turkiye/iste-turkiyede-bugune-kadar-kurulan-koalisyon-hukümetleri?page=1>
- Dağlı, Taha. (2015), “İngiltere’de %37 ile demokrasi, Türkiye’de %52 ile diktatörlük!” <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/05/09/ingilterede-37-ile-demokrasi-turkiyede-52-ile-diktatörlük>
- Dursun, Davut. (2006), *Siyaset Bilimi*, 3. Baskı. İstanbul: Beta.
- Elgie, Robert. (2005), “A Fresh Look at Semipresidentialism: Variations on a Theme”, *Journal of Democracy*, Vol. 16(3), ss. 98-112.
- Elgie, Robert. (2011), “Semi-presidentialism: An Increasingly Common Constitutioanl Choice”, *Semi-Presidentialism and Democracy* içinde. Editör: Robert Elgie, Sophia Moestrup ev Yu-Shan Wu, New York: Palgrave Macmillan, ss. 1-20.
- Erdem, Kasım. (2015), “Yarı-Başkanlık Sistemi: Teori, Pratik ve Tartışmalar”, Yayın Yönetmeni: Ahmet Yıldız, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi* içinde, Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 1-26.
- Göze, Ayferi. (1995), *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta.
- Gözler, Kemal. (2000), “Türkiye’de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme)”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 62, Eylül-Ekim, ss.25-47.
- Gözler, Kemal. (2011), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin (17. Baskı).
- Jones, B. ve Kavanagh, D. (2003), *British Politics Today*, (7.baskı), Manchester: Manchester University.
- Koçak, Konur Alp. (2015), “ABD Başkanlık Sistemi: ‘Ayrı’ ama ‘Birlikte’ Çalışan Organlar”, Yayın Yönetmeni: Ahmet Yıldız, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi* içinde, Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 23-78.
- Morris, Peter. (1994), *French Politics Today*, Manchester: Manchester University.
- Nordlinger, Eric A. (1965), “ Democratic Stability and Instability: The French Case”, *World Politics*, Vol. 18, No. 1, ss. 127-157.
- Power, T. J. ve Gaiorowski, M. J. (1997), “Institutional Design and Democratic Consolidation in the Third World”, *Comparative Political Studies*, 30(2), 123-155.
- Roper, Steven D. (2002), “Are All Semipresidential Regimes the Same? A Comparison of Premier-Presidential Regimes”, *Comparative Politics*, Vol. 34, No. 3, ss.. 253-272.

- Sartori, G. (1994), “Neither Presidentialism nor Parliamentarism” *The Failure of Presidential Democracy: Comparative Perspectives*, Vol. 1, Editör: Juan J. Linz ve Arturo Valenzuela, Baltimore: The John Hopkins University, ss. 106-118.
- Solak, Mehmet. (2015), “Koalisyoncu Başkanlık Sistemi: Brezilya”, Yayın Yönetmeni: Ahmet Yıldız, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Başkanlık Sistemi* içinde, Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 177-220.
- Şencan, Hüdayi. (2015), “Çatışmacı Parlamentarizmden Melez bir Çözüme: Fransa’da Yarı-Başkanlık Sistemi”, Yayın Yönetmeni: Ahmet Yıldız, *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri: Yarı-Başkanlık Sistemi* içinde, Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 27-98.
- Teziç, E. (1986), *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta.
- Tosun, Gülgün E. ve Tosun, Tanju. (1999), *Türkiye’nin Siyasal İstikrar Arayışı: Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri*, İstanbul: Alfa.
- Türk, Hikmet S. (2006), “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, *Anayasa Yargısı*, sayı 23.